

شهر باستانی جومه

مرکز بلاد شاپور

«از رم زمیگان تا آلكای كُرابی»

تألیف :

رحمان رجبی بهشت آباد

سرشناسه : رجیبی بهشت آباد، رحمان، ۱۳۴۷
عنوان و نام پدیدآور : شهر باستانی جومه مرکز بلاد شاپور (از رَمَ زمینگان تا الکای کُرای)
تألیف رحمان رجیبی بهشت آباد .
مشخصات نشر : قم: شرق خیال، ۱۳۹۹
مشخصات ظاهری : ۲۱۶ ص. مصور (رنگی).
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۷۸۳۷۸-۶ : ۹۷۸-۶۰۰-۸۰۰۰۰۰ : ۸۰۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی : فیفا
ادداشت : کتابنامه.
داشت : نمایه.
موضوع : جومه (شهر باستانی).
موضوع : Jumeah (Extinct city, Iran)
رده بندی کتبی : D. ۸۵
رده بندی دیویی : ۹۵۵/۰۰۱
شماره کتابشناسی ملی : ۶۱۲، ۱۷۱

شهر باستانی جومه مرکز بلاد شاپور «از رَمَ زمینگان تا الکای کُرای»

نویسنده: رحمان رجیبی بهشت آباد

ویراستار: سینوش شرافت

ویراستار فنی: حمیدرضا بیات

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ اول: ۱۳۹۹

قیمت: ۸۰۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۷۸۳۷۸-۶

ناشر: شرق خیال

مرکز پخش : قم، خیابان شهدا، کوچه ممتاز، کوچه ۶، شماره ۱۲.

تلفن: ۰۹۱۲۳۵۱۵۴۳۸

تمام حقوق برای ناشر محفوظ است.

فهرست مطالب

۱۳.....	دیباچه

فصل اول

۱۸.....	شهر جومه؛ از شکوه باستانی تا تاراج تیشه نادانی عصر حاضر

فصل دوم

۲۹.....	آریایی ها ، پارسیان ، تمدن رودخانه‌ای
۳۰.....	آریایی ها
۳۱.....	پارس ها
۳۱.....	تمدن
۳۳.....	تمدن رودخانه‌ای
۳۴.....	اوراتیس
۳۶.....	تاب / طاب
۳۸.....	مارون
۳۹.....	قباد پسر فیروز شاهنشاه ساسانی
۴۰.....	شاپور اول فرزند اردشیر بابکان

فصل سوم

۴۷.....	شهر باستانی جومه مرکز بلادشاپور و ساکنین آن
۴۸.....	چکیده
۵۰.....	مقدمه
۵۱.....	روش تحقیق
۵۱.....	شهرسازی در دوران ساسانیان
۵۲.....	شاپور اول فرزند اردشیر بابکان
۵۳.....	مکانیابی شهر باستانی جومه
۵۴.....	کوره ارجان
۵۵.....	جغرافیای بخش بلادشاپور از کوره ارجان
۵۵.....	شهر جومه
۵۷.....	جومه از نظر هاینس گاوبه

۵۹.....	تفسیر هاینس گایوه از شهر هندوان
۵۹.....	بحث
۶۰.....	بررسی شهر جومه از لحاظ معماری، سفال‌ها و آثار به جا مانده
۶۱.....	معماری شهر جومه
۶۳.....	تاریخ‌گذاری شهر جومه براساس معماری و سفال‌های موجود
۶۷.....	ایدنک علیا
۶۷.....	محوطه مسکونی جومه
۶۹.....	توصیف محوطه ایدنک و روستای کنونی آن
۶۹.....	شماره سترن شهر جومه
۷۰.....	چاه آب در شهر جومه
۷۰.....	بحث
۷۱.....	بنای شهر جومه و دینار اصلی آن
۷۱.....	وجه تسمیه شهر جومه
۷۱.....	چرا شاپور، شاهنشاه ساسانی شهر جومه را کُرسی (مرکز) بلادشاپور قرار داد؟
۷۳.....	دوره مادها
۷۳.....	دوره هخامنشیان
۷۴.....	دوره سلوکیان
۷۴.....	دوره اشکانیان
۷۵.....	دوره ساسانیان
۷۸.....	بحث
۷۹.....	ساکنین اصلی شهر جومه
۸۱.....	الوار ممسنی
۸۱.....	جاکی‌ها
۸۲.....	سادات
۸۳.....	ایل کرای (کورایی)
۸۵.....	نتیجه‌گیری

فصل چهارم

۸۸.....	شهر باستانی هندوان
۸۸.....	گفتگوی شخصی با افراد محلی در هندوان

مغلی.....	۹۱
ساکنین قبلی شهر هندوان.....	۹۲
مقبره شیخ ابراهیم عباس کُرای.....	۹۴

فصل پنجم

بررسی شهر جومه (بلاد شاپور) از ساسانیان تا صفویه.....	۹۷
چکیده.....	۹۸
مقدمه.....	۱۰۰
روش تحقیق.....	۱۰۲
جومه از ساسانیان تا دیلمیان.....	۱۰۲
جومه (بلادشاپور) در دوران سلجوقیان، اتابکان لر تا اواخر حکومت تیمور لنگ.....	۱۰۳
بحث.....	۱۰۴
ابوطاهر و ظهور اتابکان لر.....	۱۰۹
بحث.....	۱۱۱
اتابکان هزار اسف و تصرف لر بزرگ و اسمیه کردن آن به لر کوچک.....	۱۱۲
بحث.....	۱۱۳
شهر جومه در دوران آل مظفر.....	۱۲۰
ذکر توجه شاه شجاع به شوشتر و لرستان.....	۱۲۰
بحث.....	۱۲۳
دومین بازگشت امیر تیمور گورکان به فارس.....	۱۲۴
بحث.....	۱۲۵
نتیجه گیری.....	۱۲۸

فصل ششم

تغییر کرسی بلادشاپور از شهر جومه به شهر دهدشت در دوران صفویه.....	۱۲۹
مقدمه.....	۱۳۲
ظهور دولت صفویه.....	۱۳۳
جغرافیای کوه گیلویه در دوران صفویه.....	۱۳۵
قزلباشان پس از مرگ شاه اسماعیل اول.....	۱۳۶
افشارهای کوه گیلویه از زمان شاه طهماسب تا جلوس شاه عباس اول.....	۱۳۷
در زمان شاه عباس اول غلامان جایگزین قزلباشان شدند.....	۱۴۱

- ۱۴۵..... افشارهای کوه گیلویه در زمان شاه عباس اول
- ۱۴۷..... سرکوب افشارهای کوه گیلویه توسط شاه عباس اول
- ۱۵۲..... انتخاب دارالحکومه جدید کوه گیلویه
- ۱۵۵..... بحث
- ۱۶۰..... دلایل انتقال مرکزیت بلادشاپور به شهر دهدشت
- ۱۶۷..... نتیجه گیری

فصل هفتم

- ۱۶۹..... هجرت ملا فریدون کُراییی از شهر جومه و بنیان روستای کی مراد کُراییی
- ۱۷۰..... زمان هجرت ملا فریدون کُراییی
- ۱۷۳..... نام گذاری شهر گندار
- ۱۷۳..... علت نام گذاری (و به تسمیه) ایدنک
- ۱۷۴..... تخمین جمعیت قبایل کُراییی
- ۱۷۵..... ده کای مراد کُراییی (مراد)
- ۱۷۹..... کتاب جواهرنشان
- ۱۸۱..... الگوریتم الکای کُراییی

کتابنامه

- ۱۸۴..... منابع فارسی و عربی
- ۱۸۹..... مقالات
- ۱۹۲..... منابع لاتین
- ۱۹۳..... فهرست کلمات الفبایی (نمایه)
- ۱۹۹..... عکس های ضمیمه

دیباچه

سیاس و ستایش شایگان خداوند یکتاست، که خالق آیه‌های «ن و قلم و مایسطرون» و «وجعلنا من الماء كل شيء حي» است. پادشاهی که قدرتش با کمال و قوتش بی‌زوال، همیشه جاوید و لایزال است. خلقت‌ها و نعمت‌هایش بی‌پایان، بهترین یاری کننده و دانای رازهای نهان و بر همه - بر آگاه‌تر از آگاه است. آفریننده لوح و قلم و بهترین راهنما و پاسخ‌دهنده است. بر بندگانش بسیار بخشنده و مهربان است، که به بنده حقیر این توان و زمان را داد تا کتاب خود را با عنوان «شهر باستانی جومه مرکز بلادشاپور» یا «از رمّ زمیگان تا الکای کُرای» به نگارش در آورم و پاسخگوی برخی از ابهامات و رازهای شهر جومه برای مخاطبین این کتاب باشم.

این کتاب شامل یک مقدمه، هفت فصل دارای نمایه و ضمیمه می‌باشد. فصل اوّل درباره شهر جومه «از شکوه باستانی تا تاراج تیشه نادانی عصر حاضر» این موضوع درباره اولین باری است که نگارنده در دوره کودکی خرابه شهر جومه را دید و تا نابودی شهر جومه را به نگارش درآورد. فصل دوم درباره مهاجرت آریایی‌ها و پارسیان و تمدن رودخانه ایلر بحث می‌کند. فصل سوم مقاله‌ای است با عنوان «شهر باستانی جومه مرکز بلادشاپور و ساکنین آن». فصل چهارم درباره شهر هندوان است، فصل پنجم مقاله‌ای است با عنوان «بررسی نام شهر جومه (بلادشاپور) از ساسانیان تا اوایل صفویه» و فصل ششم مقاله‌ای است با عنوان «تغییر کرسی بلادشاپور از شهر جومه به هردهدشت در دوران صفویه» که هر سه مقاله مذکور پس از داوری در سومین کنفرانس بین المللی تاریخ، فرهنگ و زبان خوارزمی سال ۱۳۹۸ در شهر شیراز پذیرفته شدند (شکل ۳۹، ۳۸، ۳۷، ۳۶، ۲۱، ۲۰). فصل هفتم درباره هجرت ملافریدون کُرای از شهر باستانی جومه، تخمین جمعیت ایل کُرای و اولین روستایی (دهمراذ) که بعد از دوران صفویه در کنار شهر جومه بنیان شده است.

به دلیل اینکه جومه شهری باستانی و زادگاهم بود، در عین حال من آخرین نسلی بودم که خرابه‌های آن شهر را دیدم و این تمدن در حافظه تاریخی مردم این خطه و سامان به

فراموشی سپرده شد. با بضاعت علمی قاصر و نارسای خود آن را در این کتاب یادآور شدم تا به فراموشی سپرده نشود.

از قدیم‌الایام تمدن‌ها و اولین سکونتگاه‌های دسته جمعی انسان‌ها در کنار رودخانه‌ها بود و تمدن رودخانه‌ای شکل گرفت. تمدن‌های مصر، سومر، اکد، بابل، آشور، کلدانی، عیلامی، هخامنشی و تمدن سسند به ترتیب در کناره رودهای نیل، دجله، فرات، کارون، کورا و گنگ بوجود آمدند و در کنار رودخانه‌ها شکل گرفته‌اند. یکی از رودخانه‌های بزرگ فارس مارون است که در گذر تاریخ چند نام داشت منجمله: «اوراتیس، بلادشاپور، تاب/طاب و مارون». در کنار این رودخانه شاپور اول فرزندان سیر ابکان، دومین پادشاه ساسانی که در سال (۲۴۰م.) به پادشاهی رسید و در سال (۲۷۱م.) فوت نمود. ایشان که خود از کردان فارس بودند، برای اینکه پشتیبانی قبیله‌ای را تقویت کند و اتحاد، انسجام، استحکام، اقتدار و هویت قبیله‌ای و ملی خود را تحکیم ببخشد، در بزرگترین ایل از ایلات فارس یعنی زمیگان به اهواز و گیلویه خوانده می‌شود، شهر جومه که مرکز (بلادشاپور) بود و وجه تسمیه‌اش شهر گله‌داران اشکانیان است، را در کنار رودخانه اوراتیس بنیان نهاد.

زم زمیگان یا رم گیلویه بعدی در ایواحی از جمله: شولستان، کهپایه للستان و کوروارکان (کردارکان) بوده و شهرستان بلادشاپور بخشی از ناحیه کوروارکان بود. همانطوری که پارس در کتیبه‌های هخامنشی به صورت (parsa) آمده‌است، و یونانیان پرشیا (persai) را از نام این قوم گرفتند و به تمام ایران اطلاق کردند و پارس در زبان‌های اروپایی به همه ایران اطلاق می‌گردد. در اصل دو شهر «جومه و هندوان» به بلاد مارون مهور بودند (شهرهای عجم را بیشتر به نام بنیانگذاران آنها می‌نامیدند) و بنابراین نام بلاد مارون به کل منطقه اطراف این شهرها اطلاق شد و شهر جومه مرکز بلادشاپور بود. در شهرهای هندوان و جومه (ایدنک) از دیرباز تا کنون قوم کُرایی سکونت داشته‌اند. افزون بر این، در شهرهای استان دیگر منطقه بلادشاپور از جمله سردان و بنیان یا «دلی مهرگان» (مهره کُرایی= مرکز کُرایی) که از نام پدر گیلویه اقتباس شده است هم سکونت دارند و خود را فرزندان محمد بن حسن فرزند گیلویه یا از طایفه او می‌دانند. ساکنین و تابعه اصلی بلادشاپور قوم و ایل باستانی دینیار کُرایی است. شهر جومه بین سال‌های ۲۴۰ میلادی تا ۲۷۲ میلادی توسط شاپور اول ساسانی بنیان گذاشته شد و تا دوران دیلمیان به این نام و مرکز بلادشاپور خوانده می‌شد، اما در گذشته شهرهای عجم را بیشتر به نام بنیانگذاران آنها می‌نامیدند، بنابراین شهر جومه نام بلادشاپور را به خود گرفته است و در دوران

سلجوقی به این نام خوانده می‌شد که تا این دوره جزء ولایت فارس بوده است و در دوران اتابک هزار اسف به لرستان ضمیمه شد و پایتخت لرستان بزرگ، شهر «مال‌امیر» (ایذه) بود. به گفته خود نویسندگان، نام مناطق و بعضی از شهرهای مشهور و دارای منبر و مسجد آدینه و مکان‌های مذهبی، نظامی، سیاسی و اقتصادی مهم را یادآور می‌شدند؛ بنابراین پادشاهان برای تغییرات سیاسی و به انقیاد کشیدن حاکمان محلی، مراکز مهم مانند شهر ایذه (مال‌امیر) را فتح می‌کردند و خود به خود شهرهای تابعه آن دارالحکومه تسلیم خواسته‌های فاتحان می‌شدند. شهر جومه جزو جغرافیای لرستان بزرگ بود و سرنوشت مشترکی با آن داشت و این شهر در دوران سلجوقیان، اتابکان لر، مغولان، آل مظفر، امیر تیمور گرجان تا دوران صفویه معمور و آباد و به بلادشاپور معروف بود.

حضور قبیل قزلباشان در به قدرت رسیدن صفویان باعث نفوذ آنها در دولت صفوی شد، قزلباشان افشار یکی از این طوایف بودند با استفاده از قدرت خود در دربار حاکمیت ولایت کوه گیلویه را به عهده گرفتند. از میان پادشاهان صفوی شاه اسماعیل و شاه عباس به نفوذ و خودسری، دهن کجی، تحقیر حاکم و حتی پادشاه صفوی و تضرع آنها با ایرانیان پی بردند؛ بنابراین پادشاهان مذکور درصدد کاهش نفوذ آنها در دولت و حکومت بودند. شاه اسماعیل تاحدی قدرت نفوذ قزلباشان را در دربار و حکومت کاهش داد. اما شاه عباس دست آنها را از پست‌های کلیدی لشکری و کشوری کوتاه کرد و «ولایات ممالک» را به «املاک خاصه» تبدیل نمود. ایشان غلامان گرجی، قرقیزی و ارمنه را جایگزین قزلباشان کرد و حتی مسئولیت ایلات قزلباش را به غلامان واگذار نمود؛ نمونه بارز آن الله‌وردیخان گرجی بود که افشارهای کوه گیلویه را سرکوب و به سایر نقاط کشور از جمله به خراسان (ابورد) و آذربایجان (ارومیه) کوچ داد. به گفته مینورسکی قزلباشان میراثی را از ایران نداشتند؛ آنها و ایرانیان مانند آب و روغن با هم نمی‌آمیختند و چون ترکان افشار از طرف دولت صفوی تصدیق اداره امور کوه گیلویه شدند و مردم کوه گیلویه در حافظه تاریخی خود تصویر ناخوشایندی از آنها هستند. در عین حال، الله‌وردیخان پس از سرکوب و تبعید افشارها و ضمیمه کردن ایالت کوه گیلویه به فارس، لارچین بیگ را نایب خود در کوه گیلویه قرار دارد. لارچین بیگ در کوه گیلویه اعمال و رفتاری شبیه قزلباشان داشت که باعث شورش امیر بوداق کُرای در کوه گیلویه شد. پس از سرکوب شورش، الله‌وردیخان لارچین را از حکومت «مال‌امیر» (ایذه) که سابقه مرکزیت حکومت اتابکان لر را داشت و دارالحکومه که گیلویه بود، عزل کرد و بجای ایشان همدم بیگ را منصوب کرد و دارالحکومه را شهر دهدشت قرار داد. ایشان اولین حاکم دارالحکومه بیگلربیگی کوه گیلویه (با مرکزیت دهدشت) در

دوران شاه عباس اول بود و بنا بر این دهمشت هم مرکز بیگلربیگی کوه گیلویه و هم مرکز بلادشاپور شد و شانس پایتختی دوباره را از شهر جومه گرفت.

پایتخت ابداعی اللهوردیخان (دهدشت) برای ابقای نقش های جدید، به جای پایتخت قدیم (شهر جومه) به منظور مسائل امنیتی و موقعیت استراتژیک و دور بودن از هسته (مرکز) ایل کُرای و کاهش نفوذ کلاتران آن ایل در مدیریت شهرستان بلادشاپور بود. علاوه بر این انتقال پایتخت از مال میر (مال امیر) می توانست انگیزه های متفاوتی داشته باشد؛ انگیزه های سیاسی و روابط بین استان ها (اصفهان، فارس، خوزستان، بوشهر = ساحل دریا)، دسترسی به موقعیت گلوگاهی شاه راه ها و دریا (قابلیت گلوگاه ارتباطی و مواصلاتی داخل شهرستانی و قابلیت گلوگاه ارتباطی خارج از شهرستانی)، انگیزه اقتصادی، توزیع متقارن جمعیت و انگیزه امنیتی از مهم ترین این موارد بودند که قابلیت جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیکی برای حکومت مرکزی را داشتند.

در این کتاب تلاش شده است حداکثر امانت داری، انصاف، صحت مطالب و جامعیت گزارش ها رعایت شود. نهت خدای مطالب از روش های زیر استفاده گردید:

۱. بررسی متون معتبر تاریخی در دسترس.
  ۲. مطالعات میدانی در مناطقی به شاپور بخصوص شهر جومه، هندوان و دهمشت.
  ۳. بهره گیری از مطالب باستان شناسی به خصوص دکتر حسین سپیدنامه و دکتر احمد آزادی و راهنمایی های آنها.
  ۴. مطالب کتاب در اختیار شاعر توانا جناب آقای داووش صادقی از کرای های بالاده کازرون گذاشته شد و از ایشان خواسته ایم که مطالب کتاب را در شعری رسا به نظم در آورد. وی این مهم را تقبل نمودند و عنوان شعر خود را «کتاب جومه رسا» انتخاب کرد.
- قابل ذکر است نگارنده هیچ گونه ادعا و پافشاری مبنی بر کامل بودن ریا عاری از عیب و نقص بودن مطالب کتاب ندارد. در خاتمه، با تمام جهدی که در نگارش کتاب داشتم از نگاشتن این نکته ناگزیرم، اشتباهات و کاستی هایی در کتاب دیده می شود و با این همه امیدوارم اهل مطالعه، تحقیق و بزرگان علم و ادب که بدین کتاب نظر بیافکنند، اشتباهات این بنده را ببخشایند و در صورت وجود هر گونه ایراد چاپی، محتوایی و یا از قلم افتادن موضوعی، بر این بنده منت گذارده، آن را یادآوری و به ایمیل Rajabi.Rahman@Yahoo.Com ارسال نمایند.